

Sosiaalipedagogiikkaa ikäihmisten parissa

Leena Kurki

Johdattelua

Tässä artikkelissa tarkastellaan ikääntymistä sosiaalipedagogisesta perspektiivistä. Sosiaalipedagogiikka on meillä toistaiseksi yhdistetty vahvasti lapsiin ja nuoriin, ja osin siksi pohdintaa toiminnasta ikäihmisten parissa on vähän. Muualla Euroopassa sitä on huomattavasti enemmän.

Ikääntymiseen liittyvä tieteellinen keskustelu laajenee kuitenkin jatkuvasti. Myös Suomessa on paljon gerontologista (tiede, joka tutkii vanhenemista biologisena, psykologisena ja sosiaalisena ilmiönä) tutkimusta ja koulutusta. Sosiaalisessa gerontologiassa ikääntymistä tarkastellaan yhteiskunnallisena, sosiaalisena, kulttuurisena ja kokemuksellisenä ilmiönä (Ks. Jyrkämä 1995; Hervonen & Pohjolainen 1991, 75–78). Kasvatusgerontologia taas on lähellä aikuiskasvatusta. Niin on myös sosiaalipedagoginen näkökulma, jos aikuiskasvatus ymmärretään tietyllä tavalla eli sellaisena osallistavana, aktiivisena pedagogiikkana, jossa kasvattaja on lähinnä innostaja. Kyseessä on yhteinen etsimisen prosessi, jonka avulla aikuiset havaitsevat omat tarpeensa, ongelmansa, jotka tulisi ratkaista, ja tilanteensa, jota tulisi parantaa. Yksilöllisten tarpeiden rinnalla ymmärretään yksilöiden elämän ja tarpeiden vaikutus koko yhteisöön. Ymmärretään, että yhteisöllinen elämä rakentuu yhteisön jäsenten

yksilöllisen elämän kehittyessä ja samalla niin, että löydetään yhteisiä tavoitteita. Niinpä aikuiskasvatuksen perimmäinen tavoite on ryhtyä sellaiseen prosessiin, joka johdattaa ihmiset arvioimaan todellisuuttaan ja etsimään tehokkaita ratkaisuja. Lopullinen toivottu tulos – ja koko aikuiskasvatuksen prosessin kulminaatio – on inhimillinen vapautus ja yksilöiden elämän laadullinen paraneminen. Se voidaan ilmaista yhdellä sanalla: kehitys. Tämä jatkuva kehitys on sekä yksilöllistä, yhteisöllistä, alueellista että yhteiskunnallista. (Ks. Quintana 1986, 11–12.)

Sosiaalipedagogiikan kasvatuserontologinen, sosiaaliskasvatuksellinen, perspektiivi on kuitenkin omaleimaisensa. Siksi siirryn tässä artikkelissa puhumaan suoraan sosiaalipedagogisesta gerontologiasta ja rakentamaan sille kehystä. Tarkemmin määriteltynä artikkelin näkökulma on lähinnä kriittisen sosiaalipedagogisen gerontologian mukainen – siitä myöhemmin enemmän. Sosiaalipedagogisessa gerontologiassa ajatellaan, että kolmatta ikäkautta koskevat kysymykset ovat toisaalta laajempia kuin sosiaaligerontologian esittämät aiheeseen liittyvät ongelmat, ja toisaalta ne eivät kapeudu pelkiksi kasvatuksen ja koulutuksen kysymyksiksi: Sosiaalipedagogiikka yhdistää filosofisesta antropologiasta nousevan ihmisen elinikäiseen kasvuun suuntaavan kasvatuksellisen ja oikeudenmukaisen ja inhimillisen yhteiskunnan syntymiseen tähtäävän sosiaaliskriittisen näkemyksen. Näkökulma on sukupolvienvälinen, jolloin ikääntyminen ymmärretään prosessina eikä minään tiettyyn aikarajaiseen ikään liittyvänä kysymyksenä.

Ikääntyminen ja yhteiskunta

Vanhuus ja yhteiskunnallinen kehitys

Ikääntyminen on mitä suurimmassa määrin yhteiskunnallinen asia: Siitä rakennetaan kulloiseenkin yhteiskuntaan sopiva ajatuksellinen rakennelma, josta nostetaan ne sosiaaliset palvelut, joita vanhusten katsotaan tarvitsevan (ks. Sáez 1997, 14–15). Vaikka ajatuksellisen kokonaisuuden rakentaminen on esimerkiksi sosiaalipoliittisen suunnittelun

perustaksi välttämätöntä, siinä on myös omat ongelmansa. Usein se jopa legitimoit vanhusten aseman heikkouden. Toki vanhuudella on myös kaikkialla yhteisiä määrittäjiä, sillä yhteiskunnat toimivat yhä globalisoituvammassa maailmassa ja sen talouden ehdoilla. Vallitseva ideologia, uusliberalismi, on unohtanut ”hyvän” ja painottaa lähinnä taloudellista kehitystä. Pitkäikäisyyden lisääntyminen ja syntyvyyden vähentyminen eivät mahdollista ihmisten sosiaalisen turvan säilymistä entiseen tapaan. Lisäksi on ilmennyt uusia vaativia kollektiiveja ja ilmiöitä, joita ei aikaisemmin osattu kuvitella: monikulttuurisuus, kulttuurienvälisyys, maahanmuuttajat, pakolaiset, perheen uudet muodot ja niin edelleen. Kuusikymmentäluvun unelma, hyvinvointiyhteiskunta, ei enää toimi, tai ainakin se tarvitsee radikaalin uudelleenmäärittäjänsä. (Escarbajal de Haro 2004, 19.) Tarvitaan uudenlaista sosiaalista suojelua, jossa ei unohdeta perusturvaa ja traditionaalisia hoivan muotoja mutta kyetään kohtaamaan myös uudenlaiset haasteet ja vaateet (ks. esim. Petrus 1997, 14–20). Esimerkiksi Suomessa käytetään vanhustenhuoltoon nykyisin vähemmän rahaa kuin muissa pohjoismaissa, ja eurooppalaisessa vertailussa Suomi sijoittuu keskivaiheille (Anttonen 2006). Saamme myös jatkuvasti lukea, kuulla ja nähdä mitä surullisimpia tarinoita vanhusten heikoista oloista.

Suhteemme vanhuuteen on muuttunut yhteiskunnallisen kehityksen myötä. Metsästyksen perustuvissa ja nomadiyhteisöissä ikäihmisiä tarvittiin hoitamaan lapsia, välittämään suullista perintöä ja tekemään talousaskareita. Heitä kohtaan oltiin solidaarisia, ja vanhukset olivat varsin tarpeellisia. Maanviljelysyhteiskunnissa ikäihmisiä tarvittiin opettamaan taitojaan tuleville maanviljelijöille ja karjanhoitajille. Heillä oli hallussaan tavat lähestyä henkimaailmaa lääketieteellisellä, maagisella ja uskonnollisella tasolla. He olivat yhteisölle välttämättömiä. Vanhuksilla olikin roolinsa kaikilla vallan alueilla: sosiaalisen, poliittisen, taloudellisen, sukuun liittyvän ja rituaalisen. Teollisessa yhteiskunnassa ikäihmisiä ei sitä vastoin enää koeta välttämättöminä, vaan heidät eristetään, heitä lähinnä niin sanotusti hoivataan, ”suojellaan” – tai pidetään huomaamattomasti poissa tieltä. Jo eläkkeelle jääminen on se hetki, jol-

loin ihminen osittain suljetaan yhteiskunnasta. Sulkeminen on kuitenkin hienovaraista eikä siitä puhuta. (Ks. myös Bouché Peris 2003, 60–66; Álvarez Castillo 1998, 184–186.)

Maailmalla on onneksi nähtävissä, että monissa yhteisöllisissä kulttuureissa (meillä esimerkiksi romanit ja saamelaiset) vanhoilla ihmisillä on vielä tärkeä rooli. Saattaa olla myös niin, että jossakin vanhusten elintaso ei ole kovin hyvä, mutta heidän sosiaalinen osallistumisensa ja arvostuksensa ovat korkealla tasolla ja niin myös heidän elämänsä persoonana ja yhteisönsä jäsenenä on arvokasta. Ihminen voi odottaa vanhuuttaan iloiten, sillä sen mukanaan tuoma arvokkuusrooli on ehkä paras niistä moninaisista rooleista, joita ihminen on elämänsä aikana kantanut.

Myyteistä ja murtumisista

Ikääntymisen ongelman asialliseen käsittelyyn on monia esteitä, joista suurimpia se, että vanhuuteen liitetään monenlaisia myyttejä ja stereotyyppioita. (Limón 1997, 297–299; Boronat Mundina & Ruiz Ruiz 2003, 189–191; Pérez Serrano 2006, 60–66; ks. myös Comfort 1977.) Ensimmäinen niistä on kronologisen vanhenemisen myytti, eli ihmistä mitataan ja arvioidaan niiden ikävuosien lukumäärän mukaan, jotka hän on elänyt. Vanhuus ymmärretään silloin ikään kuin objektiivisena, kvantifioitavissa olevana asiana. Samantekevää on, mikä on ihmisen psykofyysinen tilanne.

Tuottamattomuus on vanhuuden myyteistä toinen. Ajatellaan, että vanha ihminen on hyödytön.

Silloin käsitys tuottavuudesta on hyvin kapea, sillä tuottavuutta ja hyödyllisyyttä on monenlaista. Tutkimusten avulla on selvästi osoitettu, että ihminen voi olla elämästä kiinnostunut, tuottava ja hyödyllinen yhteiskunnalle varsin pitkään. Esimerkiksi monet taiteilijat, kirjailijat, tiedemiehet ja poliitikot ovat sen selkeitä todisteita, puhumattakaan monista ei-julkisista ikäihmisistä keskuudessamme.

Myytti innostuksen, mielenkiinnon ja sitoutumisen puutteesta perustuu puolestaan väärään uskoon siitä, että nuo puutteet kuuluisivat

vääjäämättä normaaliin vanhenemisen prosessiin. Asia on juuri päinvastoin. Aktiivisuus, osallistuminen sosiaaliseen toimintaan ja sosiaalisten suhteiden vilkkaus ja palkitsevuus nimenomaan estävät vanhenemista. Monet ihmiset eivät ainoastaan säilytä kiinnostustaan perhe-elämään liittyviin, sosiaalisiin ja yhteiskunnallisiin asioihin, vaan jopa kiinnostuvat niistä enemmän kuin aikaisemmin. Esimerkiksi eläkkeelle siirtyminen antaa ihmiselle uusia mahdollisuuksia olla hyödyllinen perheelleen, muille yhteisöilleen ja koko yhteiskunnalle.

Edelliseen liittyy läheisesti myytti joustamattomuudesta ja kyvyttömyydestä mukautua muuttuviin olosuhteisiin. Ne ovat kuitenkin paljon enemmän yksilön luonteeseen ja sosiokulttuuriseen tasoon kuin vanhuuteen liittyviä ongelmia. Päinvastoin on niin, että monet vanhukset eivät ainoastaan mukaudu uusiin tilanteisiin, vaan he myös opettavat muita omalla esimerkillään.

Seniliteetin myytti liittyy käsitykseen muistin menettämisestä, huomiokyvyn vähenemisestä, ajatusten sekaannuksista ja niin edelleen. Vanhenemista tapahtuu toki, mutta se ei ole sairaus eikä sen tarvitse rajoittaa. Sitä paitsi muistin huononemista tapahtuu myös nuorilla. Vanhuus voi olla yhtä terve vaihe kuin muutkin, vaikka aistit olisivat jo iän koskettamia.

Rauhan ja tyyneyden myytti on puolestaan edelliselle vastakkainen. Ajatellaan vanhan ihmisen jo elävän ikään kuin paratiisissa onnellisena ja rakkaitensa ympäröimänä. Kuitenkin monet vanhukset joutuvat kohtaamaan enemmän stressiä kuin nuoremmat ikäluokat. He ovat sairaita ja yksinäisiä.

Konservatiivisuuden myytin mukaan vanhat ihmiset ovat konservatiivisia ja traditioon pitäytyviä. Tässäkin kysymys on enemmän kulttuurisesta mentaliteetista ja hengen avoimuudesta kuin iästä. Myös seksuaalisuuden heikentymisen myytti on gerontologiassa todistettu varsin vääräksi. Tutkimukset osoittavat kuinka emotionaalinen asenne, kyky rakastaa, sentimentaalinen mielenkiinto toista ihmistä kohtaan ja seksuaaliset suhteet voivat jopa lisääntyä ja syventyä iän mukana, niiden muoto ehkä muuttuu.

Myytti vanhuudesta rampauttavana ja vastenmielisenä ikänä ennen kuolemaa on sekin väärä, sillä kokemus osoittaa kuinka monet ihmiset elävät kolmatta ikäkauttaan tasapainoisina, rauhan ja persoonallisen hyvinvoinnin elähdyttäminä ja löytävät elämässään yhä uusia kokemuksen ja kehittymisen mahdollisuuksia.

Viimeisenä on myytti, joka liittyy nuoruuden yliarvostamiseen. Ajatellaan, että vanhempien ihmisten tulisi vetäytyä tuottavasta työstä ja yhteiskunnallisesta toiminnasta nuorten hyväksi. Ajatus on virheellinen, sillä se tuomitsee vanhan ihmisen tylsistymiseen ja pitkästymiseen, turhautumiseen ja melankoliaan. Vanhuuteen liittyvät stereotyyppit peilataankin yleensä vastakohtaksi mielletyn eli nuoruuden kautta. Nuoret ovat vahvoja, vanhat heikkoja, nuoruus on luovaa ja dynaamista, vanhuus surullista ja apaattista. Nuoruus on täynnä intohimoa ja aktiivisuutta, vanhuus puolestaan välinpitämättömyyttä ja jopa pahan-suopuutta. Kuitenkin tosiasiat puhuvat muuta, ja vanhuuden kohtaaminen voikin olla nuoremmalle polvelle monella tapaa rikas oppimisen kokemus, niin kuin myös nuorten kohtaaminen vanhemmalle on. (Ks. myös Sáez 1997, 26–27.)

Ikäihmistien kohdalla on havaittu myyttien lisäksi toinen varsin vakava asia, nelivaiheinen vallan, itsemääräämisoikeuden ja muun murtumisen (*social breakdown*) syndrooma. Se on erityisen selvästi nähtävissä länsimaissa (esim. Myers 1995, 114–115). Ensimmäisessä vaiheessa ihminen tuntee itsensä haavoitetuksi lähinnä monien vanhuuteen kohdistuvien kielteisten asenteiden vuoksi. Hän sisäistää nämä asenteet ja alkaa muokata kuvaa itsestään niiden mukaisesti. Heikentyneet voimat ja sosiaalisen aseman muuttuminen edistävät tämän uuden kuvan muotoutumista.

Toinen vaihe on edellistä syvempi, mutta myös se syntyy huomaamatta. Perhe ja suku saattavat viattomasti ja mitään erityistä tarkoittamatta ehdotella ikääntyvälle ihmiselle kaikenlaista: luopumista harrasteista, toimista ja unelmista. Lääkäri kehottaa jarruttelemaan, mahdollisessa työyhteisössä osoitetaan kärsimättömyyttä, odotellaan lähtemistä

eläkkeelle ja niin edelleen. Vanha ihminen alkaa ajatella, että hän ei ole enää se sama itsenäinen ja arvokas persoona kuin hän oli nuorena.

Kolmannessa vaiheessa ihminen suorastaan johdatellaan sairaan rooliin. Nuoremmat, esimerkiksi lapset, saattavat tukea tähän rooliin joutumista, koska se vapauttaa heitä vastuusta ainakin joksikin aikaa. Vähitellen ihminen oppii ajattelemaan, ettei enää kykene työhön eikä toimintaan. Hän sopeutuu saamaansa rooliin ja itsenäisyyden kyvyt kuihtuvat ja tukahtuvat pikkuhiljaa.

Sosiaalisen murtumisen viimeisessä vaiheessa vanha ihminen kokee kykujensä edelleen haihtuvan ja näkee itsensä yhä sairaampana ja riippuvaisempana. Hän sisäistää syvästi tämän uuden kuvan itsestään ja näkee hyvin vähän merkkejä itsenäisyydestä ja positiivisista osallistumisen mahdollisuuksista. Toiset arvioivat häntä ja hänen kykujään entistä negatiivisemmin. Prosessi jatkuu yhä syvenevänä spiraalina ja johtaa lopulta lopulliseen kuihtumiseen ja usein ennenaikaiseen kuolemaan.

Montoya Sáenz (2006, 77–102) puolestaan pohtii ikääntymistä identiteettikriisin perspektiivistä. Kyseinen kriisi pohjustaa kahta muuta, autonomian ja ”johonkin kuulumisen” kriisiä. Identiteettikriisi liittyy hyökkäykseen ihmisen itsearvostusta ja itsetuntemusta kohtaan, ja ihmisen omanarvontunto järkkyy kokonaisuudessaan. Jotta kriisin ratkaisu olisi myönteinen, ihmisen tulee voida elää uusia kokemuksiaan niin, että hänen itsetuntonsa ei kärsi. Tarvitaan ikään kuin uusia suhteita oman itsen ja oman arvomaailman kanssa. Tarvitaan rakastetuksi ja arvostetuksi tulemisen kokemuksia. Ihmisen tulisi myös tuntea, että hänen aikaisempi elämänsä, muistonsa, muodostaa jatkumon, joka integroi elämän kokonaisuutta. Arvomaailman tulisi puolestaan muuttua vähitellen yhä kauemmaksi rikkauden ja kauneuden arvoista kohti sisäisiä arvoja.

Kaksi muuta kriisiä perustuvat edelliseen. Autonomian kriisi syntyy siitä, että ihminen tuntee olevansa yhä enemmän riippuvainen toisista ja kykenemätön mihinkään. Riippuvaisuus voi olla fyysistä, se voi olla identiteetin rapautumista tai päätöksentekomahdollisuuksien puuttumista ja niistä luopumista. ”Johonkin kuulumisen” -kriisi puolestaan

vaanii vahvana heti eläkkeelle siirtymisen yhteydessä, jolloin menetetään tärkeitä sosiaalisia rooleja.

Montoya Sáenz sanoo, että ikäihmisten kasvun tukemisen tulee olla sekä personalistista että yhteisöllistä (ks. personalistisesta sosiaalipedagogiikasta Kurki 2002). Sen avulla voidaan vähitellen saavuttaa sellainen integriteetti, joka kulminoit ikäihmisen tulemisen ”täydeksi ihmiseksi”, käsitteen alkuperäisessä merkityksessä. Asian voi sanoa myös toisin: ikäihmisten kasvun tukemiseen tarvitsemme sosiaalipedagogista persoonallista ja yhteisöllistä perspektiiviä eli sosiaalipedagogisen gerontologian apua.

Sosiaalipedagogisesta gerontologiasta

Sosiaalipedagogisen gerontologian lähtökohtia

En määrittele sosiaalipedagogiikkaa enää sen laajemmin (ks. Hämläinen ja Kurki 1997). Se on varmasti jokaiselle artikkelin lukijalle jo kovin tuttu asia. Kertaan vain sen oleellisen, joka liittyy ikäihmisten elämän tukemiseen.

Nykyisissä määrittelyissä sosiaalipedagogiikka nähdään yleensä kaksinapaisena. Ensinnäkin sillä on yleinen tehtävä: Se on sellaista sosiaalista kasvatusta, joka auttaa yksilöä, persoonaa, kasvamaan yhteiskuntaan ja yhteiselämään toisten ihmisten kanssa. Ikäihmisten yhteydessä keskitytään vanhuuden vahvistamiseen normaalina ihmiselämään kuuluvana vaiheena. Silloin ikäihmiset elävät yleensä vielä omilla koodillaan, ehkäpä läheistensä ympäröiminä eikä heillä ole erityisiä huolia terveydestään tai toimeentulostaan. Tähän tehtävään kuuluu myös isovanhemmuuden sosiaalipedagoginen tukeminen.

Sosiaalipedagogiikan toisena eli erityistehtävänä on syrjäytyneinä ja onnettomina elävien ihmisten tukeminen heidän arkipäivässään niin, että he vähitellen, askel askeleelta, kykenisivät kehittämään sekä omaa että yhteisönsä elämää yhä täydemmäksi ja inhimillisemmäksi arkipäivän elämäksi. Tämä tehtävä koskettaa erityisesti vanhuksia, jotka elävät

laitoksissa, mutta myös niitä ikäihmisiä, jotka ovat yksinäisiä, sairaita ja köyhiä, vaikka eläisivät vielä omissa kodeissaan. Tehtävä koskettaa usein myös niitä isovanhempia, jotka ovat joutuneet eri syistä ottamaan päävastuun lapsenlapsistaan. (Sosiaalipedagogiikan määritelmistä ks. myös Caride 2005; Petrus 2000; Sáez & Molina 2006.)

Sosiaalipedagogisessa gerontologiassa kasvatusta ymmärretään sellaisena fenomenologisena toimintana, joka suuntautuu siihen, että ikäihmiset löytäisivät persoonalliset, sosiaaliset (yhteisölliset) ja kulttuuriset kykynsä ja voimansa, heräisivät tiedostamaan tilansa. Suuntaudutaan elämän laadulliseen muuttamiseen paremmaksi ja täysipainoisemmaksi sekä persoonallisella että yhteisöllisellä tasolla. Fenomenologisella toiminnalla tarkoitetaan silloin jotakin empiirisen rationaliteetin ylittävää, syvemmistä perusteista nousevaa ja syvempiin päämääriin pyrkivää toimintaa. Kyse on nimenomaan toiminnasta, ei interventioista eli teknisluonteisista väliintuloista, koska halutaan korostaa ikäihmisten omaa täysipainoista osallisuutta arkipäiväänsä ja sen rakentamiseen.

Sosiaalipedagogisen gerontologian sisällöllinen kokonaisuus on hahmotettavissa esimerkiksi vastauksina seuraaviin kysymyksiin (ks. García Mínguez 2004, 130–149):

- *Kuka minä olen?* Tämä on ikuinen filosofinen kysymys siitä, kuka minä olin, olen, miksi minä olen tullut. Mitä minä muistan?
- *Mitä minulla on?* Mitä kykyjä ja voimia minulla kokemuksieni mukaan on? Mitä virheitä olen tehnyt, mitä olen oppinut, mitkä arvot tietäni ohjaavat?
- *Mitä voin tehdä?* Mitkä ovat motivoitumiseni lähteet? Gerontologisessa kasvatuksessa ei pysähdytä pelkkään voimavarojen löytämiseen, vaan pyritään myös auttamaan niiden vapauttamisessa tulevaisuuteen suuntaavaksi toiminnaksi.
- *Mitä arvostan?* Tuetaan ihmistä arvostamaan itseään ja sitä perintöä, jonka hän elämästään on mukaansa saanut. Ylitetään pinnallisten markkinavoimien arvostukset ja pyritään syvempiin kulttuurisiin ja uuden oppimiseen liittyviin päämääriin.

- *Miksi?* Tämä kysymys liittyy vanhuuden tuomien muutosten (esimerkiksi eläkkeelle jääminen) ymmärtämiseen ja niihin ”asettumiseen” tietoisesti, aktiivisesti ja tulevaisuuteen suuntautuen.

Sosiaalipedagogisessa gerontologiassa keskitytään teorian ja käytännön vuorovaikutukseen, aitoon praksikseen. Teoria rakentuu tekemällä tutkimusta ja perehtymällä tutkimustuloksiin, opiskelemalla filosofiaa, oppimalla tuntemaan ympäristö, jossa vanhukset elävät, perehtymällä vanhusten monipuolisiin tarpeisiin unohtamatta kulttuuri- ja ympäristötarpeita. Teoria viedään käytäntöön suunnittelemalla ja toteuttamalla toimintatutkimuksen hengessä sellaisia kursseja, projekteja ja sosiaalisia toimintoja, joiden avulla vanhusten elämä saa hivenen onnellisemman sävyn. Integroitu monitieteisyys on ikäihmisten kanssa tehtävän työn välttämätön perusta: Tarvitsemme ymmärtämystä niistä demografisista ja sosioekonomisista seikoista, jotka vaikuttavat vanhenevien ihmisten elämään. Meidän tulee tietää myös se, minkälaiseksi ikärakenne Euroopassa on kehittymässä, ja mikä on miesten ja naisten suhteellinen osuus. Miten hedelmällisyys kehittyy, entä millaiset ovat työssäkäymisen ennusteet? Poikkeavatko ne miehillä ja naisilla? Milloin jäädään eläkkeelle ja miksi? Miten sairastavuus kehittyy? Entä siitä aiheutuvat kulut? Miten sosiaalikulut painottuvat? Jokaisella vanhusten kanssa työskentelevällä tulisi olla myös terveydenhuollollista tietoa (koulutusta) ja näkemystä: esimerkiksi pääpiirteet vanhuuden neurofysiologiasta tai psykopatologiasta tulee tuntea. Alzheimer, vanhuuden masennukset ja muut tekevät vanhuuden hyvin raskaaksi ja tarvitsevat kaikki omat tukemisen tapansa. (Ks. myös Orduna & Naval 2001, 15–19; D’entremont 2001, 23–40; Requejo Osorio 1997.)

Sosiaalipedagogisen gerontologian kenttä

Sosiaalipedagoginen gerontologia liittyy ikäihmisten sosialisatioon kokonaisuudessaan. Suurin sosialisatioon liittyvä ongelma heidän kohdallaan on, että usein siihen kuuluva oleellinen elementti eli se, että yksilö

kykenee mahdollisimman pitkään kehittämään yhteiskuntaa ja omaa elämäänsä, osallistumaan sosiaalisesti, ei toteudu. Vanhat ihmiset jopa desosialisoituvat. Tutkimuksissa onkin löydetty viisi aluetta, elementtiä, jotka vaikuttavat ikäihmisten elämän laatuun ja joita tulisi suojata ja kehittää. Elementit ovat paljolti poliittisen päätöksenteon ja sosiaalipoliitiikan aluetta. Seuraavista ainakin kolme ensimmäistä vaativat juuri sosiaali- ja terveystieteistä päätöksentekoa.

- Eläkkeet
- Terveys ja hygienia
- Sosiaalipalvelut
- Kulttuuri ja vapaa-aika
- Yhdistyminen eri tavoin, yhdistyselämä ja muu yhteisöllisyys

Kaksi viimeistä ovat puolestaan sosiaaliskasvatuksellisen vanhustyön keskiössä. Kolmas ikäkausi pyritään ottamaan huomioon aivan erityislaatuksena, positiivisena kautena elinikäisen kasvun ja kasvatuksen perspektiivissä. Kyseinen työalue on vanhustenhoidon ikään kuin ”uudempaa” aluetta, ja työ etsii vielä muotojaan. Kiinnostuksen kohteena ovat ikäihmisten mahdollisuudet itsetoteutukseen ja itseluottamuksen, riippumattomuuden ja vapauden säilyminen; keskitytään Abraham Maslowin klassisen tarvehierarkian ylempiin tarpeisiin: arvostukseen, johonkin kuulumiseen, rakkauteen ja jo mainittuun itsetoteutukseen. Kiinnitetään ikäihmisten elämäntapaan ja -tyyliin. Tyyli voitaneen silloin määrittellä sellaiseksi yksilölliseksi tai kollektiiviseksi elämän järjestelmäksi, joka syntyy sosiokulttuuristen tekijöiden ja persoonallisten piirteiden vuorovaikutuksena. Toki on niin, että on keinotekoisista jaotella työtä kategorisesti alempien ja ylempien tarpeiden tyydytyksen tukemiseen: työ on aina holistista, kokonaisvaltaista.

Yhteenvetomaisesti voitaneen sanoa, että sosiaalipedagogisen gerontologian avulla luodaan ikäihmisten kanssa yhdessä sellaista elämäntapaa ja -tyyliä, joka ei keskity markkinavoimien luomiin arvoihin, kilpailuun, nuoruuden ihannointiin ja muuhun sellaiseen. Myöskään kasvatuksellinen tyyli ei silloin ole positivistinen, välineellinen tai aka-

teemis-rationaalinen. Ei keskitytä tietoiseen ohjantaan ja oppimiseen formaalin metodologisessa mielessä. Tyyli on paremminkin ekspressiivinen, ilmaisullinen, kulttuurinen ja vapauttava niin, että persoonaa tuetaan kehittymään yhä humaanimpaan ja luovempaan suuntaan sekä yksilönä että yhdessä muiden persoonien kanssa, yhteisönsä jäsenenä. Apuna käytetään kulttuurin monipuolista kirjoa ja luodaan arkipäivää, kulttuuria, yhdessä ihmisten, persoonien, kanssa. (Ks. García Mínguez 2004.)

Tämän tavoitteen toteuttamiseksi tarvitsemme näkemystemme selkeyttämistä. Tarvitsemme ehkä uutta vanhenemisen kulttuuria. Sen pohdinnat voivat lähteä esimerkiksi Moodyn (1976; 1992; 1994) ajatuksista. (Ks. Limón 2003, 22; Moody & Carroll 1997; Requejo Osorio 1997, 260, Alvarez Castillo 1998, 187.) Hän jakaa vanhuksiin suuntautuvan asennoitumisen filosofisesti neljään luokkaan. Ensimmäinen niistä on ”Hyljeksintä”, joka nousee yhteiskunnan negatiivisista asenteista vanhuutta kohtaan. Vanhuus ymmärretään antiteesinä yhteiskunnassa vallitseville sosiaalisille arvoille kuten tuottavuus, dynaamisuus ja niin edelleen. Ajatellaan, että vanhuksella ei ole tulevaisuutta, hän vain odottaa kuolemaa. Siksi tarvitaan instituutioita ja muita sosiaalisia mekanismeja, jotka auttavat vähentämään vanhusten tuottamia ongelmia. Niiden avulla heidät myös eristetään yhteiskunnasta.

Toinen vaihe on niin sanottu ”Sosiaaliset palvelut”, jolloin vanhuus nähdään vielä kuten edellä, mutta hyljeksintä ei ole eksplisiittistä. Ollaan kiinnostuneita vanhojen ihmisten tarpeista ja hyvinvoinnista ja marssitetaan kehiin suuri joukko asiantuntijoita, lääkäreitä, sosiaalityöntekijöitä, vapaa-ajanohjaajia ja niin edelleen. Kuitenkin ajatellaan, että vanhojen on syytä tehdä tilaa nuoremmille, lähteä eläkkeelle ja sopeutua muutoinkin eräänlaiseen sivustakatsojan elämään. Yhteiskunnan tehtävänä on järjestää vapaa-ajan puuhaa. Se tehdään yleensä kulutusperiaatteella, ei niinkään vanhusten itsetoteutuksen perustalta. ”Osallistumisen vaihe” on eristämisen vastakohta. Tällöin vanhat ihmiset hyväksytään ja tunnustetaan itse kullekin ominaiset persoonalliset piirteet. Hylätään stereotyyppiä. Nähdään, että ikäihmisten tulee elää täydessä yhteydessä

yhteiskuntaan ja toteuttaa sellaisia entisiä ja uusia aktiviteetteja, jotka kuuluvat normaaliin elämään ja yhdistävät ikäihmisiä toisiin ihmisiin. Tuetaan osallistumista ja ihmisen omia mielenkiinnon kohteita: Pyritään estämään laitostumista.

Viimeinen vaihe, ”Itsetoteutus”, on positiivinen ja humaani näkemys vanhuudesta. Vanhuus nähdään elinvoimaisena kehittymisen vaiheena niin kuin muutkin ikäkaudet. Uudet aktiviteetit ovat silloin mahdollisia ja yhteiskunnan tehtävänä on tukea kaikkia niitä sosiaalisen toiminnan alueita, jotka koskettavat myös ikäihmisiä (työn ja perheen alue sekä älyllinen, luova ja vuorovaikutuksellinen alue). Ikäihminen voi tehdä valintoja ja toteuttaa luovuuttaan. Mikään edellisistä malleista ei varmaankaan tule esiin puhtaana, mutta ensimmäiset kaksi taitavat silti olla länsimaaisessa yhteiskunnassamme edelleen vahvoilla. Pikkuhiljaa kuitenkin ymmärretään, että tarvitaan uudenlaista, kahden viimeisen mallin mukaista, näkemystä. Sosiaalipedagogisen gerontologian tehtävä ikäihmisten socialisaation, heidän elämänsä, tukemisessa koskettaa edellä mainituista näkemyksistä juuri kahta viimeisintä, osallistumista ja itsetoteutusta. Viimeksi mainittu on tosin varsin vaikea käsite. Se tarkoittanee jotakin sellaista, että ihminen kykenee rakentamaan ja jopa puolustamaan omaa todellisuuttaan, mutta voi siihen (esimerkiksi tarpeiden tyydytyksen osalta) toki tarvita myös ulkopuolista apua (ks. García Mínguez 2004, 125).

Kriittisen gerontologian sosiaalipedagoginen näkökulma

Mainitsin artikkelin alussa, että tekstin näkökulma on lähinnä kriittiseen gerontologiaan liittyvän kriittisen sosiaalipedagogiikan mukainen. Painotan artikkelissa sosiaalipedagogiikan normatiivisuutta, ja siksi teksti on kantaa ottavaa, osin jopa poliittista.

Kriittinen gerontologinen liikehdintä perustuu brasilialaisen Paulo Freiren (1921–1997) ajatteluun. Se syntyi kahdesta syystä. Huolestuttiin siitä sorrosta, joka monia ikäihmisiä kohtaa ja tuomitsee heidät köyhyyteen, tietämättömyyteen ja voimattomuuteen. Toinen syy kyseiseen lii-

kehdentään oli huoli kasvatuksellisen gerontologian päävirtauksen osoittamasta huolettomasta, epäkriittisestä ja epäpoliittisesta asennoitumisesta ikäihmisiä kohtaan. Samalla havaittiin, että biologiset, fysiologiset ja psykologiset selitykset vanhusten oppimisesta eivät suinkaan riitä, sillä ne sivuuttavat tärkeät sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät. Havaittiin, että myös ikäihmiset tarvitsevat vapauttavaa ”kasvatusta”. Sille asetettiin neljä perusvaatimusta seuraavasti:

Ensinnäkin vanhuutta lähestytään sosiaalipoliittisesta perspektiivistä ja tutkitaan, miten yhteiskunta kohtelee ikäihmisiä talouden ja valtion luomassa kontekstissa. Toiseksi etsitään kasvatuksellisen gerontologian perusteita muun kriittisen sosiaalisen teorian kautta, sen traditiosta, kirjallisuudesta ja siitä kokemuksesta ja väittelystä, jota sen piirissä käydään. Kolmanneksi on tärkeää aloittaa kokonaan uusi keskustelu, jossa käytetään uusia käsitteitä kuten emansipaatio, transformaatio ja sosiaalinen ja hegemoninen kontrolli. Neljänneksi ryhdytään korostamaan teorian ja käytännön välisen dialektisen praksiksen merkitystä.

Marvin Formosa (2002) Maltan yliopistosta on hahmotellut kriittisen kasvatuksellisen gerontologian peruspiirteiksi freirelaiseltä perustalta seuraavat seitsemän piirrettä:

- Kriittisessä kasvatuksellisessa gerontologiassa korostetaan sitoutumista ikäihmisiä sortavien sosiaalisten rakenteiden muuttamiseen. Ikäihmiset elävät usein tuomittuina ”hiljaisuuden kulttuuriin”, jossa muut tietävät paremmin kuin he itse, mikä heille on hyväksi.
- Vaikka ikäihmiset eivät olekaan mikään homogeeninen ryhmä, tuetaan sellaisen yhteisöllisen asennoitumisen muodostumista, jonka pohjalta on mahdollista transformoida, muuttaa, maailmaa.
- Kieltäydytään uskomasta myyttiin, että kaikki kasvatusta ja opetus ”valtaistaisivat” vanhoja ihmisiä. Niin ei ole, vaan kasvatuksen tulee välttämättä olla vapauttavaa.
- Työntekijät eivät ole vain ikäihmisten elämän helpottajia, vaan he ottavat kantaa ja ovat sitoutuneet ikäihmisten kärsimyksen.

- Kriittinen kasvatuksellinen gerontologia ei pitäydy vain puhtaasti kasvatuksellisissa ja koulutuksellisissa ohjelmissa, vaan se koskettaa vanhusten koko elämänpiiriä, sen kaikkia ulottuvuuksia.
- Työssä suuntaudutaan tukemaan kaikkea omatoimista aloitteellisuutta tavoitteena se, että vanhoista ihmisistä tulisi elämäänsään yhä autonomisempia, voimakkaampia ja osallistuvampia.
- Kriittinen kasvatuksellinen gerontologia on progressiivinen, sosiaalinen ja yhteiskunnallinen liike, joka ryhtyy vastahegemonisiin toimiin vallitsevan ikäihmiskielteisen hegemonian murtamiseksi.

Ikäihmisten sosialisointi yhteydessä ”utooppisen ilmestyksen” pohtiminen yhdessä heidän kanssaan Paulo Freiren kuvaamaan tapaan on välttämätöntä. Minkälainen yhteiskuntamme parhaimmillaan voisi olla, jotta meidän kaikkien arki olisi täysipainoista ja onnellista elää: jotta yhteiskunta olisi meidän jokaisen yhteinen yhteiskunta ja meistä jokaisista varten? (Kurki 2000, 2006; Barco ja Fuentes 1993, 36–40; Escarbajal de Haro 2004; Freire 2005.)

Sosiaalipedagogista toimintaa ikäihmisten parissa

Sosiokulttuurinen innostaminen

Riippumatta kulloisenkin toiminnan konkreettisesta luonteesta ikäihmisten kanssa tehtävä sosiaalipedagoginen työ sisältää aina neljä perusteemaa, jotka kulkevat mukana kaikessa toiminnassa. Ne ovat kommunikaatio, affektiivinen suhde, autonomia ja itsearvostus (Sarrate Capdevila 2006, 192–199). Sosiaalipedagoginen sosiokulttuurinen innostaminen (*animation socioculturelle*) sosiaalisine, pedagogisine ja kulttuurisine ulottuvuuksineen on silloin osoittautunut hyväksi teoreettis-metodologiseksi lähestymistavaksi. Sen avulla sosiaalipedagoginen teoria kääntyy käytännön toiminnaksi, aidoksi praksikseksi, teorian ja

käytännön vuoropuheluksi. (Kurki 2000; Ander-Egg 1997, Gillett 1995; 1998; 2005, Manos 2002; Naval 2001.) Innostamisella ikäihmisten parissa on myös Suomessa jo vahva jalansija¹. Mona Taipaleen artikkeli tässä julkaisussa esittelee sosiokulttuurista innostamista vanhusten parissa käytännössä, erityisesti kulttuurisesta perspektiivistä.

Innostamista kotona

Innostaminen on hyvä ikäihmisten elämän tukemisen teoreettis-metodologinen väline sekä vanhusten kodeissa että laitoksissa. Ikäihmiset, niin kuin me kaikki, asuvat mielellään kotona. Tavoite on, että se voisi onnistua niin pitkään kuin mahdollista. Kotona asuminen on erityisen haasteellista innostamisen käytännöille, koska ongelmat eivät siellä tule niin helposti esiin kuin laitoksissa.

Sosiokulttuurisen innostamisen toiminta näyttäytyy kotona asuvien ikäihmisten kanssa työntekijän ja ikäihmisen välisen pedagogisen dialogisen suhteen kautta, jonka avulla vanhusta tuetaan hänen normaalissa elämässään ainakin seuraavasti:

- Autetaan ikäihmistä suoriutumaan itse päivittäisestä rutiinista, normaaleista kodin tehtävistä, mahdollisimman pitkään. Vaarana on, että jos ikäihminen saa kotiapua, ateriapalveluja ja mui-

¹ Innostamista sovelletaan tietoisesti monissa hankkeissa. Se on perustana esimerkiksi Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan kulttuuriprojekteissa vanhusten parissa. Innostamisen ajatus oli lähtökohtana myös Helsingin kulttuurivuoden 2000 ”Ikäihmisten kulttuurikaupunki” -hankkeessa. Tavoitteena oli tehdä kulttuurivuodesta ”kaikkien hesalaisten” vuosi. Vanhusten laitoksiin palkattiin vuodeksi kuusi päätoimista kulttuurista innostajaa. Pohjois-Karjalan ammattikorkeakoulun vetämä ”KEINU – taiteilijat vanhustyön arjessa” -projekti, Kaakkois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen ”Sukupolvet verkoksi”, ”KUTSU – kohtaamisia taiteen äärellä”, ”Terveyttä ja hyvinvointia kulttuurista senioreille” ja ”Iloinen syksy” -hanke perustuvat nekin innostamisen ajatukseen. EU-hanke ”SENET” Savossa selkeyttää puolestaan yhteisötalouden roolia ja etsii ja kehittää hyvinvointipalvelumalleja etenkin haja-asutusalueilla asuville vanhuksille. Siinä innostamista on käytetty tietoisesti menetelmänä saada ihmiset toimimaan omaksi ja kyliensä parhaaksi. Toki muitakin hankkeita on.

ta, hän passivoituu ja jää syrjään niistäkin askareista, jotka vielä muutoin sujuisivat. Työntekijän on helpompi tehdä itse kuin tukea ikäihmisen ehkä jo hidasta askarointia. Askareet ovat kuitenkin hyvin tärkeitä. Myös niiden avulla pyritään tietyn autonomian säilyttämiseen mahdollisimman pitkään.

- Pyritään välttämään kodin vaaroja, otetaan uutta tekniikkaa käyttöön ennakkoluulottomasti ja perehdytään siihen yhdessä ikäihmisen kanssa.
- Tuetaan vanhusta lähtemään ulos kotoa, kävelylle, kampaajalle, torille, kirkkoon, kirjastoon, kerhoihin, ikäihmisten yliopistoon, luennoille, teatteriin, konsertteihin, museoihin ja tapaamaan ystäviä. Mennään mukaan, jos on tarpeen. Kulttuurisen mielenkiinnon säilyttäminen antaa suuresti iloa elämään.
- Yksinäisyys on ikäihmisen ehkä suurin ongelma. Jos hän ei kykene lähtemään kotoa ulos, avataan koti ystävien ja sukulaisten tulla. Vietetään syntymäpäiviä ja muita juhlia. Myös puhelin on oiva väline yhteydenpitoon. Niin pitkään kuin mahdollista tulee tukea ikäihmisten erilaista yhdistymistä, kuulumista esimerkiksi yhdistyksiin, joissa voidaan jakaa kokemuksia, kuunnella ja tulla kuulluksi.
- Oman identiteetin säilyminen ehjänä on ensiarvoisen tärkeää. Sitä tukevat muun muassa muistot. Innostetaan ikäihmisiä erilaisten albumien tekemiseen perheestä, suvusta, kotikaupungista, juhlista ja matkoista. Kirjoitetut muistelut taas jättävät identiteetin vahvistamisen ohessa jälkipolville kuvan tavoista ja traditioista, jotka ennen vallitsivat. Muisteleminen on tapa kertoa muille, kuka ja millainen ihminen minä olin ja yhä olen ja samalla kutsua toinen mukaan omaan elämään. (Ks. myös Saarenheimo 2003.)
- Useaan otteeseen on jo painotettu yhteisöön kuulumisen tunteen merkitystä ikäihmisen elämässä. Työntekijälle, innostajalle, tärkein työn ohjenuora onkin: KUUNTELE JA KUULE. (Ks. Elizasu 2000; Sáez & Molina 2006, 139–140; myös Montoya Sáenz 2006, 103–132.)

Innostamista laitoksessa

Laitoksissa arkipäivän rakentuminen on erilaista kuin kotona, vaikka edellä esitetyt pedagogisen tukemisen elementit ovat keskeisiä myösiellä. Oleellista on, että asukkaat itse rakentavat yhdessä työntekijöiden kanssa laitoksen arkipäivää. Myös viranomaiset kuuluvat näihin rakentajiin, sillä arkipäivän puitteet ovat paljolti kiinni heidän päätöksistään.

Sosiokulttuurinen innostaminen käsittää kaiken sen, mitä laitoksessa tehdään, se ei ole mitään erillistä, ohjelmia tai muuta, vaan laitoksen koko toiminta, teorian ja käytännön vuorovaikutus, *praksis*, perustuu silloin kokonaisuudessaan innostamisen filosofiaan ja henkeen. Kysymys on asukkaiden mahdollisimman täyteläisen arkipäivän takaamisesta: heidän perustarpeistaan huolehditaan ja sosiaalista, yhteisöllistä, elämäänsä tuetaan. Toiminta juurtuu sen muistamiseen, että siirtyminen laitokseen merkitsee ihmisen elämässä aivan toisenlaista riippuvuutta, kuin mitä hän ennen on kokenut. Terveiden heikkenemisen, ruumiin haurastumisen, myötä myös sosiaalinen ja taloudellinen osallistuminen vähenevät ratkaisevasti. ”Ruumis” rajoittaa ihmisen autonomiaa ja itsemääräämisoikeutta. Kehon heikkeneminen onkin usein laitokseen siirtymisen varsinainen syy. Ihminen menettää myös paljon muuta. Side kotiin ja perheeseen muuttuu. Hän menettää kotinsa, ja vaikka laitokseen saisi tuoda joitakin huonekaluja ja esineitä, ei asia ole sama. Myös ihmissuhteet muuttuvat. Sukulaiset ja ystävät voivat toki vieraillla usein, mutta suhteet eivät ole enää samanlaiset kuin ne olivat kotona. Ihminen menettää myös tulojensa ja menojensa hallinnan. Maksut otetaan tililtä ja niin edelleen. Lisäksi hän kadottaa osan kansalaisuuttaan, yhteyttään toisiin kansalaisiin, naapureihin ja muihin. Ikäihmisen autonomian säilyttäminen ja valintojen tekemisen mahdollisuuksien tukeminen onkin suuri haaste innostamiselle. Haaste on auttaa ikäihmisiä luomaan sosiaalinen (yhteisöllinen) elämä eräällä tavalla keinotekoisessa ympäristössä. Innostamisen avulla ei vain täytetä tyhjyyttä ja kuluteta aikaa, vaan etsitään ja löydetään merkityksiä elämälle sillä tavoin, että ikäihmisillä on edelleen edessään tulevaisuuden projekti.

Sosiokulttuurinen innostaminen laitoksessa seuraa samoja käytännön askeleita kuin muukin innostaminen: Lähtökohta on ajatus, että todellisuutta ei voi muuttaa, jollei sitä tunne. Siispä tutkitaan todellisuutta. Mikä tämä laitos on, missä se sijaitsee, onko sen lähellä kauppaja, teattereita, kirkko? Keitä asukkaat ovat, mistä he tulevat, mitkä ovat heidän toiveensa ja unelmansa, mitä he haluavat harrastaa? Millainen heidän elämänsä on ollut? Millaisia mahdollisia rajoituksia heillä on, entä kykyjä ja voimavaroja? Millaisia mahdollisuuksia toimintaan talon arkkitehtuuri antaa, entä mitä välineitä on käytössä? Minkälaista henkilökuntaa täällä on, mistä he tulevat, mitä he osaavat, saadaanko mistään apua? Onko rahaa harrastuksiin, teatteriin, retkiin ja muuhun vastaavaan? Tilanteen tutkiminen on usein varsin vaikeaa ja vie aikaa, koska ikäihmiset saattavat olla kunnoltaan ja muutoinkin hyvin erilaisia. Mutta kun tilannetta kartoitetaan yhdessä, se on jo itsessään osa innostamisen toimintaa.

Kun tilanne on kartoitettu, sitä analysoidaan. Pohditaan ilmenneitä tarpeita ja päädytään suunnitteluvaiheeseen. Mitä me tarvitsemme? Ehkäpä yhteisötaide- tai teatteriprojekti toisi juuri nyt tarvittavia uusia merkityksiä jokapäiväiseen elämään. Miten sen toteutamme? Onko mahdollista saada joku taiteilija mukaan innostamiseen vai toteutammeko projektin omin voimin? Vähitellen suunnitelma kiteytyy ja kartoitetaan resurssit ja välineet, jotka toteuttamiseen tarvitaan. Aletaan toimia. (Kurki 2000.)

Carolina Elizasu (2000, 78–85, ks. myös Limón 1997, 324–325) esittää ikäihmisten laitoksissa tapahtuvan innostamisen tavoitteiksi seuraavat kuusitoista tavoitetta (muokannut ja täydentänyt LK):

- Pidetään yllä persoonan itsenäisyyttä ja riippumattomuutta päivittäisissä toimissa. Tavoitetta toteutetaan arkipäivän normaali- en askareiden avulla.
- Autetaan kohtaamaan ulkomaailma. Toisin sanoen järjestetään mahdollisuuksia kävelyihin, matkoihin ja retkiin, teatteri-, konsertti-, ooppera- ja muihin kulttuurisiin kokemuksiin, kirjasto-

käynteihin, laitosten välisiin vierailuihin, ystävien tapaamisiin, taiteellisten tuotosten esillepanoon laitoksen ulkopuolella ja niin edelleen.

- *Tuetaan kulinaristisia makutottumuksia ja -toiveita.* Ateria on laitoksessa aina päivän kohokohtia ja sillä on ravitsemuksellisten tavoitteiden lisäksi myös sosiaalisia tehtäviä. Poiketaan aina silloin tällöin tavanomaisista arkiaterioista. Juhlitaan myös ruoan avulla, järjestetään teema-aterioita ja valmistetaan ruokaa yhdessä.
- *Ylläpidetään sosiaalisia rooleja.* Sosiaalinen rooli antaa ihmiselle omanarvon ja hyödyllisyyden tuntoa.
- *Tuetaan integroitumista ryhmään ja omaan kulttuuriin.* Tapojen ja riittien ylläpito vahvistaa johonkin kuulumisen tunnetta.
- *Tuetaan psyykkistä ja fyysistä hyvinvointia:* Monet edellä mainituista asioista tähtäävät osaltaan myös siihen. Fyysisen aktiivisuuden ylläpitäminen on myös psyykkisesti erityisen tärkeää.
- *Autetaan ikäihmistä kohtaamaan juurensa ja vahvistamaan identiteettiään.* Identiteetin jatkuvuuden kokemus on ihmiselle hyvin tärkeä.
- *Tuetaan uuden oppimista ja sekä henkilökohtaisen että ryhmän kulttuurin kehittämistä.* Koko elämän ajan tapahtuva oppiminen on suorastaan välttämätöntä. Se lisää oman itsen arvostusta.
- *Taistellaan eristymistä ja itseensä sulkeutumista vastaan.* Koska laitokseen muuttaminen muuttaa välttämättä aikaisempien suhteiden laatua, vaarana on eristyneisyys. Innostaminen lisää kommunikaatiota kaikkien arjen askareiden avulla. Kuunnellaan, jaetaan ja kuullaan. Pidetään huolta, että sukulaiset, vapaaehtoiset ja ystävät saavat hyvän vastaanoton, kun he saapuvat tapaamaan ikäihmistä. Niitä ikäihmisiä, jotka eivät osaa ilmaista itseään ja tunteitaan, autetaan muotoilemaan ajatuksiaan uudelleen ja selkeämmin, kerrataan ja palataan asiaan. Tarjotaan monia mahdollisuuksia dialogiin, virkistetään muistia. Har-

joitetaan eri tavoin kaikkia aisteja. Tuetaan sukupolvien välistä vuorovaikutusta.

- *Tyydytetään viihtymisen ja iloittamisen tarpeita.* Leikitään, pelataan ja tuetaan esteettisiä ja monipuolisia elämyksiä. Leikki ei ole vain lapsia varten.
- *Luodaan positiivista kuvaa omasta itsestä.* Aktiivisuuden ylläpitäminen lisää itsearvostusta. Kiinnitetään huomiota kauniiseen vaatetukseen, huoliteltuun kampaukseen ja muuhun sellaiseen, jokaisen oman tyylin mukaan.
- *Mahdollistetaan spirituaalisten tarpeiden tyydyttäminen.* Ne tiivistyvät ikäihmisten kohdalla usein uskonnossa. Järjestetään mahdollisuuksia kirkossa käymiseen, hartaushetkiin ja muuhun uskonnon harjoittamiseen.
- *Pidetään yllä ajan ja paikan tajua.* Ylläpidetään päivittäistä rytmiä, rajataan tiloja esimerkiksi käyttämällä eri värejä, opasteita, ”maamerkkejä” ja niin edelleen.
- *Annetaan terveystieteistä.*
- *Valetaan uskoa persoonan mahdollisuuksiin.* Laitoksissa on suurena vaarana se, että asukkaista tulee objekteja subjektin asemesta. Sekä henkilökuntaa että ikäihmisen perhettä tulee tukea siihen, että vaara huomataan.
- *Tuetaan ikäihmistä unohtamaan tilanteensa ikävät puolet siinä mielessä, että jätetään taakse laitokseen siirtymisen mahdollisesti tuottama kärsimys ja suuntaudutaan tulevaisuuteen.*

Eläkkeelle siirtyminen ja vapaaehtoistyö

Vaikka ”ikäihmiset” ovat varsin heterogeeninen ryhmä, niin yhteistä heille on, että heillä on alkanut ”vapaan ajan” aikakausi. Sen porttina on eläkkeelle siirtyminen. Vapaalla ajalla on kuitenkin kaksi erilaista sisältöä. Puhuessamme vapaa-ajasta ja sen aktiviteeteista ajattelemme asiaa usein varsin pinnallisesti ja siihen liittyy paljon kaupallisia sisältöjä. Usein on myös niin, että meillä ei ole oikein ”mitään tekemistä”, ”ta-

pamme aikaa”. Aika on silloin eräällä tavalla steriiliä. Se on turhauttavaa, pitkästyttävää ja passiivista. Todellinen VAPAA aika sitä vastoin on levon, leikin ja luomisen aikaa. Se rikastuttaa persoonaamme ja sillä on elämäämme muovaava merkitys. Se motivoi meitä osallistumaan ja toimimaan. Oikea vapaa aika on freireläisittäin vapauden aikaa vapautta varten. (Ks. Leif 1992; Waichman 2002.) Ikäihmisten vapaan ajan tukeminen haastaa myös sosiaalipedagogiikan ja tarjoaa sosiokulttuuriselle innostamiselle sosiaalisine, pedagogisine ja kulttuurisine ulottuvuuksineen monia mahdollisuuksia.

Eläkkeelle jääminen ei kuitenkaan ole pelkkää vapaalle siirtymistä, vaan siinä on myös monenlaisia uhkia. Ainakin fyysinen, mentaalinen, affektiivinen ja sosiaalinen toimettomuus ja myös toimintakyvyttömyys uhkaavat eläkkeelle jääviä. Fyysinen liikkumattomuus näkyy passiivisuutena, hiljaisuutena ja aktiviteettien puuttumisena. Lääke siihen on yksinkertaisesti aktivoituminen. Mentaalinen toimettomuus puolestaan ilmenee melankoliana, tylsistymisenä ja kiinnostuksen puutteena. Elinikäisen oppimisen ja jatkuvan koulutuksen aktiviteetit sekä informaation aktiivinen seuraaminen estävät tätä vaaraa (esimerkiksi ikäihmisten yliopistot).

Affektiivinen jähmeys taas ilmenee huonarvon tuntona, masennuksena ja yksinäisyytenä. Siihenkin löytyy apu liikkeelle lähtemisestä, ryhmiin ja yhdistyksiin integroitumisesta. Neljäs vaara, sosiaalinen liikkumattomuus, näkyy monenlaisena vetäytymisenä ja eristäytymisenä. Myös siihen on vain yksi lääke: osallistuminen ja sitoutuminen. Kaikessa edellisessä tarvitaan sosiaalipedagogiikan apua.

Joka tapauksessa eläkkeelle jääminen on aina pysähdys, ja monelle se on yhtäkkinen. Carolina Elizasu (1999, 163–164) puhuu erilaisista eläkkeelle jäämisen tavoista. Hän näkee niitä viisi:

Ensimmäinen tapa on ”siirtymistä yksinäisyyteen”. Eläkkeelle jääminen on suorastaan synonyymi yksinäisyydelle tai riippuvuudelle. Ihminen sulkeutuu, ikään kuin rajautuu, kotiin tai laitokseen.

”Rauhoittuminen eläkkeelle” on toinen tapa. Ihminen jää pois sosiaalisista aktiviteeteista, yhdistystoiminnasta ja yleensä kaikesta osallistumisesta. Hän rauhoittuu perheen piiriin ja hänen ajankäyttönsä liittyy erilaiseen kulutukseen ja rajoittuu läheisiin ihmisiin. Aika kuluu television, lukemisen, musiikin, matkailun ja muun sellaisen parissa. Tällöin eläkkeelle jääminen useimmiten enemmän vahvistaa jo aikaisemmin valinnutta, samankaltaista asennoitumista kuin varsinaisesti saa sitä aikaan.

Kolmas tapa on ”vapaa-ajan viettämiseen suuntautuva eläkkeelle jääminen”. Otetaan osaa erilaisiin eläkeläisten aktiviteetteihin. Usein ne kuitenkin järjestetään yhdessä samanikäisten kanssa, eläkeläisten ryhmissä. Aktiviteetit, ajat ja paikat on varattu pelkästään eläkeikäisille, sukupolvien välinen vuorovaikutus jää varsin vähäiseksi.

Neljäs tapa on ”kulttuurinen eläkeläisyys”. Se on tyypillisintä keskiluokan ja johtotason eläkeläisille. Halutaan olla ajan tasalla kulttuuririennöissä, jotta pysyttäisiin sosiaalisesti arvostettuina ja voitaisiin olla vuorovaikutuksessa ja vaihtaa ajatuksia toisten ikäkausien kanssa.

”Solidaarinen eläkkeelle jääminen” on tuorein, vasta kehittymässä oleva tapa. Aktiiviset eläkeläiset antavat voimiaan ja taitojaan yhteiseksi hyväksi. Jo nyt mennään usein perheen ja naapuruston avuksi, ja apu on heille hyvin tärkeä asia. Laajempi sitoutuminen tällaiseen ”hyödylliseen solidaarisuuteen” ei liene vielä kovin yleistä, vaan ”vapaa-ajan eläkeläisyys” on toistaiseksi tavanomaisempaa. (Ks. myös Quintana 2003.)

Solidaarisella eläkeläisyydellä saattaa kuitenkin tulevaisuudessa olla vahva yhteiskunnallinen merkitys. Se voi osaltaan muuttaa jopa käsitystä vanhuudesta. Paitsi, että kysymme, mitä yhteiskunta voi tehdä vanhustensa puolesta, kysymme myös, mitä he voivat tehdä yhteiskunnan puolesta: Solidaariseen eläkeläisyyteen liittyvä vapaaehtoistyö on ikäihmisille suoranainen haaste. Ikäihmiset voivat sitoutua aivan samalla tavoin kuin muutkin vapaaehtoistyöntekijät. Sosiaalisessa työssä he voivat auttaa toisia vanhuksia, jotka eivät ehkä selviä yksin päivittäisissä askareissaan. He voivat lähteä työskentelemään lasten, vammautuneiden, maahanmuuttajien ja muiden ryhmien kanssa. Kulttuurisessa

työssä he voivat olla järjestämässä vaikkapa teatteri- tai muita esityksiä laitoksiin, tukemassa toisen vanhuksen osallistumista kulttuurientoihin, tai he voivat olla vahvasti mukana pelastamassa alueen omaa kulttuuria, luontoa ja ympäristöä. Kasvatuksellisissa yhteyksissä on mahdollista olla järjestämässä varsin monenlaista palvelua. Yhteiskunnassa on paljon väliinputoajia, ja vanhat ihmiset voisivat olla tietonsa ja taitonsa mukaan – esimerkiksi oman aikaisemman ammattitaitonsa puitteissa – luomassa erilaisia mahdollisuuksia korjata koulutuksellisia ja kasvatuksellisia puutteita. Myös kasvatuksellinen, terveydellinen ja virkistysellinen urheilutoiminta antavat omat mahdollisuutensa monenlaiseen vapaaehtoistyöhön. Toisin sanoen vapaaehtoistyö on todellista sosiaalista praksista, joka tarjoaa vireille vanhuksille laajan toimintakentän esimerkiksi erilaisten sosiaalipedagogisten projektien ja yhdistysten puitteissa.

Ikäihmisten vapaaehtoistyön käytännön projekteissa on havaittu, että ikäihmiset ovat omimmillaan seuraavissa toiminnoissa:

- Lasten ja nuorten yhteisöissä, päiväkodeissa, kouluissa, nuorisotaloissa, kaikissa sellaisissa paikoissa, joissa lapset ja nuoret voivat oppia ikäihmisten kokemuksista.
- Toisten ikäihmisten parissa esimerkiksi juuri vanhusten taloissa ja laitoksissa, joissa he voivat olla mukana kehittämässä yhdessä aktiviteetteja, jotka dynamisoivat talon toimintaa ja ihmisten elämää.
- Omassa yhteisössä, naapurustossa, kylässä, lähiössä, apuna naapurien askareissa, seurana, ulkoiluttajana, lukijana ja niin edelleen.
- Korvaavina isovanhempina esimerkiksi sellaisille lapsille, joilla ei ole omia isovanhempia tai jotka joutuvat olemaan yksin pitkiä aikoja vanhempien ollessa työssä.
- Informaattikkoina sellaisissa paikoissa, toimistoissa, neuvoloissa tai muissa, joihin on mahdollista järjestää ikäihmisiin liittyvää tietoa jakava informaatiopiste. (La promoción del... 2004.)

Isovanhemmuus ja sen tukeminen

Aikaisemmin isovanhemmilla oli erityisesti perheen historian välittäjän, mentorin ja tarinankertojan rooli. Lisäksi he olivat moraalisia malleja. Nyt roolit ovat ehkä informaalimmat ja yhdessäolemisen tapa on varsin persoonallista ja vaihtelee isovanhempien ja lastenlasten omien persoonien mukaisesti. Tutkimuksissa on kuitenkin löydetty joitakin yhteisiä piirteitä. Ensinnäkin isovanhemmat ovat tietyllä tavalla ”kavereita”, mutta edelleen myös satujen kertojia ja emotionaalisen ja taloudellisen tuen antajia. He tarjoavat ehdotonta rakkautta, välittävät tietoa, neuvoja ja moraalisia arvoja, auttavat kriisitilanteissa, ovat roolimalleja, toimivat tarvittaessa välittäjinä vanhempien ja lasten välillä ja niin edelleen. Tehtävässään isovanhemmat saattavat joskus tarvita sosiaalipedagogista tukea.

Toinen sosiaalipedagogiikan tehtävä eli hädässä ja onnettomina elävien isovanhempien tukeminen valtaa kuitenkin valitettavasti alaa yhä enenevässä määrin: Isovanhemmat, erityisen usein isoäiti, saattavat joskus joutua lapsen lähes ainoiksi aikuisiksi ja hänen elämänsä tärkeimmiksi vastuunkantajiksi. He ovat peruspilareita perheissä, joissa on runsaasti vaikeuksia, alkoholismia, huumeidenkäyttöä, rikollisuutta, avioeroja, eri syistä johtuvaa välinpitämättömyyttä, mielenterveyden ongelmia ja niin edelleen. Isoäidit antavat apua sekä taloudellisesti, tunnetasolla että kodin askareissa. He jakavat perheen huolet ominaan. Kaiken lisäksi he kantavat usein sisällään syyllisyyttä siitä, että ovat antaneet lapsilleen huonot eväät, kun tällaista on päässyt tapahtumaan. Tällä kaikella on heille itselleen vaikeita seuraamuksia, sekä heidän terveydelleen että sosiaalisille suhteilleen. Näiden isoäitien pitäisikin olla sosiaalipoliittisen huolenpidon erityiskohde, mutta usein heidät on kokonaan unohdettu. Heidän avukseen tarvitaan sosiaalipoliittista heräämistä ja innostamisen politiikkaa. Perhekohtaisen taloudellisen ja muun sosiaalisen avun lisäksi tarvitaan yhteisöllistä pedagogista ja ennalta ehkäisevää tukemista, esimerkiksi juuri sosiokulttuurisen innostamisen ja muun sosiaalipedagogisen toiminnan avulla: Isoäitejä saatetaan yhteen pohti-

maan ongelmiaan, suunnittelemaan elämäänsä ja arkipäiväänsä, heitä motivoidaan osallistumaan ja heille järjestetään mahdollisuuksia erilaisiin kasvatuksellisiin, sosiaalisiin ja kulttuurisiin kohtaamisiin ja harrasteisiin. Myös lapsia tulisi tukea osallistumaan ja heille tulisi järjestää monenlaista harrastustoimintaa, työpajoja ja koulun ulkopuolisia aktiviteetteja. Isoäideille voidaan näin antaa mahdollisuus lepoon ja vapaa-aikaan. Oleellisen tärkeää on, että myös työntekijöitä tulee kouluttaa havaitsemaan ja ymmärtämään tämä vaikea tilanne. (Ks. Rico Sapena et al. 2000; Villalba 2002.)

Kuolemisen pedagogiikasta

Kun puhumme sosiaalipedagogiikasta ikäihmisten parissa, on uskallettava lähestyä myös kuoleman kysymystä. Usein olemme kuitenkin siirtäneet kuoleman syrjään, olemme ikään kuin ”hyljänneet” kuollemme. Emme elä näkyvästi suruamme, esimerkiksi sen merkkejä, surupukua ja -harsoa, ei enää käytetä. Surua ei oikeastaan edes saa näyttää, se pitää kohdata ”tyynesti ja rohkeasti”. Kuolemasta ei puhuta: hän vain ”meni pois”, ”siirtyi ajasta ikuisuuteen” ja niin edelleen. Lapsilta sairaudet ja kuolema suorastaan salataan. Emme myöskään halua keskustella aiheesta esimerkiksi vakavasti sairaan tai vanhuksen kanssa: ”Kyllä sinä vielä paranet”, ”aina on toivoa”. Kaiketi kysymys on lähinnä siitä, että emme osaa lähestyä aihetta, se tuottaa meille ahdistusta.

Olemme arkipäivässämme joka tapauksessa jatkuvasti tekemisissä kuoleman kanssa. Se on läsnä kaikkialla: riiteissä, leikeissä, uteliaisuuden kohteena, historiassa, kirjoissa, elokuvissa, teatterissa, kommunikaatiovälineissä ja niin edelleen. Silti kuolema on yhteiskuntamme viimeinen tabu (De la Herrán & Cortina 2007).

Kuolevalla ihmisellä on kuitenkin monia oikeuksia. Tärkein niistä on oikeus saada säilyttää persoonallinen arvokkuus loppuun saakka. Hänellä on oikeus saada suoraa ja rehellistä informaatiota ja osallistua kaikkeen itseään koskevaan päätöksentekoon, voimiensa mukaan. Hänellä on oikeus ilmaista toiveitaan ja saada niitä toteutetuiksi. Hänellä on

oikeus tehdä valintoja. Hänellä on oikeus säilyttää toivon ulottuvuus, joka ei kuitenkaan saa perustua vääriin odotuksiin. Hänellä on oikeus kokea lähellä olevien ihmisten taholta lämpöä ja välittämistä eikä kylmää, teknistä ja tehokkaalta näyttävää viileyttä. Hänellä on oikeus parhaaseen mahdolliseen kivun lievitykseen. Hänellä on oikeus tarpeidensa tyydyttämiseen: koskaan ei saa unohtaa sitä, että sairauden takana on inhimillinen, arvokas ja ainutkertainen ihminen. Hänellä on oikeus yksityisyyteen. Hänellä on oikeus myös siihen, että hänen läheisiään tuetaan ja kunnioitetaan. Hänellä on oikeus siihen, että hän ei ole kuoleman hetkellä yksin. Halutessaan hänen on saatava myös psykologista ja hengellistä tukea. Loppuun asti hänellä on oikeus nauttia hyvästä elämästä: Hänellä on siis oikeus kuolla arvokkaasti. (Fonnegra de Jaramillo 2001; Kastenbaum 1981; Bouché Peris 2003; Polaino Lorente 2001.)

Sosiaalipedagogisesta näkökulmasta kertaan, että ihmisen ainutlaatuisen persoonan, hänen kriittisen tietoisuutensa heräämisen ja syvenemisen, tukeminen on myös kuoleman lähestyessä oleellisen tärkeä asia. Sen avulla ihminen voi loppuun saakka rakentaa arkipäiväänsä ja kohtaloaan yhä vapaammin ja luovemmin. Hänen elämäntaitonsa vahvistuu ja syvenee. Kun osaamme – ja saamme – elää täydesti ainutkertaisina ja arvokkaina yksilöinä yhdessä toisten yhtä arvokkaiden persoonien kanssa, meidän on mahdollista myös kuolla arvokkaasti.

Maailmalla on asiaan alettu kiinnittää huomiota ja alettu kouluttaa kuoleman kohtaamiseen (*“death education”*, *“pedagogía de la muerte”*). Ajatellaan, että asenteita kuolemaa kohtaan voidaan koulutuksen avulla muuttaa. Sosiaalipedagogisesta perspektiivistä katsottuna onkin itsestään selvää, että kyseistä kasvatusta tarvitaan monen alan työntekijöille, jotta he ymmärtäisivät, miten kohdata kuolema. Sitä tarvitaan kuitenkin myös suurelle yleisölle, tarvitaan perustietoja asiasta, mutta myös viisautta kohdata kuolema. Samalla tuetaan sekä oman itsen että toisen ihmisen arvokkuuden kunnioittamista.

Koulutus kuoleman ymmärtämiseen vaihtelee sisällöiltään, kestoiltaan, intensiteetiltään ja menetelmiltään. Se voi olla formaalia tai infor-

maalia. Formaalisissa mallissa koulutus rakentuu kursseina, oppisisältöinä ja moduuleina, ja sitä voidaan antaa kaikilla asteilla ala-asteesta yliopistoon ja ammatillisiin oppilaitoksiin. Siinä on nykyisin kaksi suuntausta eli didaktinen ja kokemuksellinen suuntaus. Olen huolissani niistä ensimmäisestä. Sen tavoitteena on nimittäin pelkästään lisätä tietoa, opettaa asioita kuolemasta. Pidetään luentoja ja esitetään audiovisuaalista materiaalia. Pahimmillaan siitä rakentuu vain sellainen opetus-suunnitelmallinen, teknis-empiristis-didaktinen kokonaisuus, jota opetetaan lapsille ja aikuisille ulkoapäin eikä ikään kuin harjoiteta sisältäpäin eli rakenneta niiden kysymysten perustalta, jotka nousevat ihmisen omasta kokemusmaailmasta. Tiedon lisääminen on toki hyvä, mutta ei läheskään riittävä asia. Kokemuksellinen lähtökohta taas tavoittelee tunteiden herättämistä ja sitä kautta asenteiden muuttumista. Jaetaan kokemuksia, keskustellaan, käytetään roolipelejä ja monenlaisia muita menetelmiä molemminpuolisen luottamuksen ilmapiirissä. Usein suositellaan molempien edellisten yhteiskäyttöä. Sosiaalipedagogiikan perspektiivistä se lienee ainoa oikea lähestymistapa. (Wass 2007.)

Tukeminen ja koulutus kuoleman kohtaamiseen ovat sosiaalipedagogisessa gerontologiassa erityisen tärkeitä asioita. Työntekijän täytyy tuntea kuoleman ja elämän olemus, hänen pitää kohdata se myös oma-kohtaisesti. Koulutuksessa tarvitaan sekä historiallista, psykologista, sosiologista että pedagogista perspektiiviä, yhdellä sanalla: tarvitaan monitieteistä sosiaalipedagogista perspektiiviä. Opiskelijat tulee saattaa yhteen keskustelemaan kriittisesti kuolemasta ja sen suhteesta jokapäiväiseen elämään. Heidän pitää oppia kokemaan, mitä kuolema tarkoittaa erityisesti ikäihmisten kohdalla. Heidät tulee haastaa soveltamaan teorioita ja tutkimustuloksia ammatilliseen käytäntöön. Samalla heidät pitää herkistää ymmärtämään, mitä nämä asiat tarkoittavat heidän omassa elämässään. Tässä voidaan käyttää apuna esimerkiksi kaunokirjallisuuden lukemista ja analysointia, yhteisöteatteria, yhteisötaidetta ja niin edelleen. Opiskelijat voivat myös tehdä kirjallisia töitä oman valintansa mukaisista teemoista, jotka koskevat kuolemaa, ikääntymistä, eutanasi-

aa tms. Työt esitellään ja niistä keskustellaan. Lisäksi aiheista voidaan järjestää väittelyitä. Kaikkein tärkeintä koulutuksessa kuoleman kohtaamiseen on saada opiskelijat kokemaan, jakamaan kokemuksiaan ja keskustelemaan niistä. (Ks. myös de la Herrán & Cortina 2007; García Hernández 2001; Halifax 1995; Summer Institute in... 1999.)

Mitä on vanhuus, onko sitä?

Tämän artikkelin yksi perusajatus on, että ihminen on aina sama. Syntymää seuraavat lapsuus, nuoruus, aikuisikä ja väistämättä myös vanhuus. Siksi pitäisi olla varovainen myös siinä, miten asioita lähestytään. Ei pitäisi rajautua niin tarkkaan erilliseen varhaiskasvatukseen, nuorisokasvatukseen, koulukasvatukseen, aikuiskasvatukseen ja sen jälkeen kasvatukselliseen gerontologiaan kuin nyt tehdään. Toki vanhuutta on, on lapsuutta, nuoruutta, keski-ikää ja niin edelleen, mutta mitä se tarkoittaa? Eivätkö kyseiset sanat ole vain sanoja, jotka helpottavat keskustelua, poliittista päätöksentekoa, sosiaali- ja nuorisopoliittista suunnittelua, lapsilisistä päättämistä ja muuta. Siksi tarvitaan sanoja, määrittelyjä ja täsmennyksiä. Pohjimmiltaan on silti olemassa vain yksi, ainutkertainen ihminen, sama arvokas persoona syntymästä kuolemaan. Määritteet eivät kosketa hänen perusolemustaan.

Toinen artikkelin perusajatuksista on, että meidän tulee saada aikaan ikäihmisiä koskevaa liikehdintää monella tasolla. Liikehdinnän tärkeimpiä tavoitteita on synnyttää syvä ja kestävä yhteiskunnallinen asenteiden muutos. Siihen tarvitaan pedagogista apua. Tehtävä on silloin kolmitahoinen. Ensinnäkin pyritään parantamaan ikääntyvien ihmisten elämänlaatua tukemalla heidän elinikäistä oppimistaan kaikin tavoin. Tuetaan myös ikäihmisten kykyä ottaa vastuuta omasta elämästään mahdollisimman pitkään ja kiinnitetään erityinen huomio motivaatioon liittyviin ongelmiin. Toiseksi suuntaudutaan muuttamaan muiden ihmisten, ”suuren yleisön”, asenteita vanhuutta kohtaan. Otetaan kantaa muun muassa vanhuudesta usein esitettyihin stereotypioihin. Kolman-

neksi koulutetaan vanhojen ihmisten kanssa työtä tekeviä ihmisiä. Koulutus voi olla joko formaalia tai nonformaalia, vanhoja ihmisiä varten tai vanhoja ihmisiä koskevaa, sekä korjaavaa että ehkäisevää. Toisin sanoen koulutusta annetaan ikäihmisille itselleen, ”suurelle yleisölle” eli yhteiskunnalle ja kolmanneksi vanhustyön ammattilaisille tai puoli-ammattilaisille.

Asenteiden muutos on edellytys sille, että ikäihmisiä koskeva päätöksenteko ja toiminta muuttuvat. Vanhenemisen prosessi asetetaan silloin laajempaan yhteiskunnalliseen, sosiaaliseen, taloudelliseen, kulttuuriseen ja ympäristölliseen yhteyteen. Ikäihmisten asiat eivät ole mitään erikseen irrotettavia asioita, vaikka vanhuuden omilta ongelmilta ei toki pidä sulkea silmiä: Jokaisen ihmisen elämänlaatu, ikään katsomatta, riippuu biologisista, ekonomisista, sosiaalisista ja kulttuurisista olosuhteista ja resursseista. Ikäihminenäkään ei ole silloin pelkkä palvelujen vastaanottaja, vaan hän on sosiaalinen toimija kaikissa itseään ja yhteisöjään koskevissa asioissa. Samalla palveluita kehitetään niin, että ihminen saa elää omassa kodissaan ja ympäristössään mahdollisimman pitkään. Kehitetään erityisesti palveluja, jotka on tarkoitettu kaikille, ei vain ikäihmisille. Palveluiden eriyttäminen vain lisää diskriminaatiota. Kaikki ikään liittyvä diskriminaatio pitääkin kitkeä yhteiskunnasta ja tukea autonomiaa, ihmisten omaa osallistumista arkipäivänsä rakentamiseen.

Sosiaalipedagoginen toiminta herkistää ja motivoi lähtemään liikkeelle edellä kuvattuun suuntaan: Noustaan barrikadeille ikäihmisten kanssa yhdessä, yhteisinä tavoitteina *aktiivisuus, riippumattomuus ja osallistuminen*.

Lähteet

- Alvárez Castillo, J. L.* 1998. Un programa de educación superior de personas mayores en Castilla y León. Teoksessa L. Pantoja (coord.) Nuevos espacios de la educación social. Bilbao: Universidad de Deusto, 183–196.
- Ander-Egg, E.* 1997. Metodología y practica de la Animación Sociocultural. Buenos Aires: Lumen.

- Anttonen, A.* 2006. Artikkelissa Sippola, A-R. Suomi pudonnut vanhusten hoivassa muiden pohjoismaiden linjasta. Helsingin sanomat 16.12.2006.
- Barco, M. J. & Fuentes, P.* 1993. El animador solidario y comprometido. Madrid: Editorial CCS.
- Boronat Mundina, J. & Ruiz Ruiz, E.* 2003. Las personas mayores ante una nueva realidad, ámbitos de intervención social y educativa. Teoksessa E. López-Barajas Zayas & J. M. Montoya Sáenz (coord.) Educación y personas mayores: una sociedad para todas las edades. Madrid: Ediciones Universidad Nacional de Educación a Distancia, 87–196.
- Bouché Peris, J. H.* 2003. La vejez en las culturas. Teoksessa E. López-Barajas Zayas & J. M. Montoya Sáenz (coord.). Educación y personas mayores: una sociedad para todas las edades. Madrid: Ediciones. Universidad Nacional de Educación a Distancia, 55–76.
- Caride, C.* 2005. Las fronteras de la pedagogía social. Barcelona: Gedisa Editorial.
- Comfort, A.* 1977. Una buena edad – la tercera edad. Barcelona: Editorial Blume.
- De la Herran, A. & Cortina, M.* 2007. Fundamentos para una pedagogía de la muerte. Revista Iberoamericana de Educación no 41/2 (Version digital), 1–12.
- D'entremont, A.* 2001. Claves demográficas y socio-económicas del envejecimiento en Europa. Teoksessa G. Orduna & C. Naval (ed.) Gerontología educativa. Barcelona: Ariel, 23–40.
- Elizasu, C.* 2000 (1999) La animación con personas mayores. Madrid: Editorial CCS.
- Escarbajal de Haro, A.* 2004. Personas mayores. Educación y emancipación. La importancia del trabajo cualitativo. Madrid: Dykinson.
- Fonnegra de Jaramillo, I.* 2001. De cara a la muerte. Barcelona: Editorial Andrés Bello.
- Formosa, M.* 2002. Critical Gerogogy: developing practical possibilities for critical educational gerontology. Education and Ageing 17 (1), 73–84.
- Freire, P.* 2005. Sorrettujen pedagogiikka. Tampere: Vastapaino.
- García Hernández, A. M.* 2001. Currículum y educación para la muerte. Saatalilla www-muodossa: <http://www.tanatología.org/curriculum2.html>. Haettu 4.3.2007.

- García Mínguez, J.* 2004. La educación en personas mayores. Ensayo de nuevos ambitos. Madrid: Narcea.
- Gillet, J-C.* 1995. Animation et animateurs. Paris: L'Harmattan.
- Gillet, J-C.* 1998. Animation. Der Sinn der Aktion. Luzern: Verlag für Soziales und Kulturelles.
- Gillet, J-C.* 2005. L'animation dans le secteur vieillesse est-elle un réel objectif. Doc`Animation en gérontologie No. 8, 10–14.
- Halifax, J.* 1995. Being with dying. Saatavilla www.well.com/user/suscon/esalen/participants/Halifax/dying.html. Haettu 8.3.2007.
- Hervonen, A. & Pohjolainen, P.* 1991. Gerontologian ja geriatrian perusteet. Tampere: Lääketieteellinen oppimateriaalikustantamo.
- Hämäläinen, J. & Kurki, L.* 1997. Sosiaalipedagogiikka. Helsinki: WSOY.
- Jyrkämä, J.* 1995. ”Rauhaisesti alas illan lepoon”? – Tutkimus vanhenemisen sosiaalisuudesta neljässä paikallisyhteisössä. Acta Universitatis Tampereensis, ser A vol 449. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Kastenbaum R.* 1981. The Foreshortened Life Perspective Aging. Teoksessa R. Kastenbaum (ed.) Old Age on The New Scene. New York: Springer, 119–127.
- Kurki, L.* 2000. Sosiokulttuurinen innostaminen – muutoksen pedagogiikka. Tampere: Vastapaino.
- Kurki, L.* 2002. Persoona ja yhteisö – personalistinen sosiaalipedagogiikka. Jyväskylä: SoPhi.
- Kurki, L.* 2006. Kansalainen persoonana yhteisössään. Teoksessa L. Kurki & E. Nivala (toim.) Hyvä ihminen ja kunnan kansalainen – kohti kansalaisuuden sosiaalipedagogiikkaa. Tampere: Tampere University Press, 115–191.
- La promoción del voluntariado de las personas mayores* 2004. Saatavilla [www.muodossa: http://www.iniciativasocial.net/tercera.htm](http://www.iniciativasocial.net/tercera.htm). Haettu 4.2.2007.
- Leif, J.* 1992. Tiempo libre y tiempo para uno mismo. Madrid: Narcea.
- Limón Mendizábal, M.* 1997. La educación de las personas mayores. Teoksessa A. Petrus (coord.) Pedagogía social. Barcelona: Ariel Educación, 292–329.
- Limón Mendizábal, M.* 2003. La educación de las personas mayores a las puertas del siglo XXI. Teoksessa E. López-Barajas Zayas & J. M. Montoya Sáenz (coord.) Educación y personas mayores: Una sociedad para todas las edades. Madrid: UNED, Universidad Nacional de Educación a Distancia, 11–33.

- Maños, Q.* 2002. Animación estimulativa para personas mayores. Madrid: Narcea.
- Montoya Sáenz, J. M.* 2006. Formas de vida en las personas mayores: Propuestas educativas. Teoksessa G. Pérez Serrano (coord.) Calidad de vida en personas mayores. Madrid: Dykinson, 103–132.
- Moody, H. R.* 1976. Philosophical Presuppositions of Education for Old Age. *Educational Gerontology* 1 (1), 1–16.
- Moody, H. R.* 1992. *Ethics in Aging Society*. Baltimore: Johns Hopkins.
- Moody, H. R.* 1994. *Aging: Concepts and Controversies*. Newbury Park: Sage.
- Moody, H. R. & Carroll, D.* 1997. *Five Stages of the Soul*. USA: Anchor Book.
- Myers, J.* 1995. The Psychological Basis of Empowerment. Teoksessa D. Thursz, C. Nusberg & J. Prather (eds). *Empowering Older People*. USA: Cassell, 111–119.
- Naval, C.* 2001. La participación social de las personas mayores. Teoksessa G. Orduna & C. Naval (coord.) *Gerontología educativa*. Barcelona: Ariel, 171–184.
- Orduna, G. & Naval, C.* 2001. Introducción. Teoksessa G. Orduna & C. Naval (ed.) *Gerontología educativa*. Barcelona: Ariel, 15–19.
- Pérez Serrano, G.* (coord.) 2006. *Calidad de vida en personas Mayores*. Madrid: Dykinson.
- Petrus, A.* (coord.) 1997. *Pedagogía Social*. Barcelona: Ariel.
- Petrus, A.* 2000. Tercera edad y educación social. Teoksessa M. Romans, A. Petrus & J. Trilla: *De profesión: educador(a) social*. Barcelona: Paidós, 109–130.
- Polaino Lorente, A.* 2001. Los mayores ante de muerte. Teoksessa G. Orduna & C. Naval (coord.) *Gerontología educativa*. Barcelona: Ariel, 123–147.
- Quintana Cabanas, J. M.* 1986. La investigación participativa. Teoksessa J. M. Quintana (coord.) *Educación de Adultos*. Madrid: Narcea, 11–22.
- Quintana Cabanas J. M.* 2003. El voluntariado social al servicio de las personas mayores. Teoksessa E. López-Barajas Zayas & J. M. Montoya Sáenz (coord). *Educación y personas mayores: Una sociedad para todas las edades*. Madrid: UNED; Universidad Nacional de Educación a Distancia, 109–122.
- Requejo Osorio, A.* 1997. Animación sociocultural en la tercera edad. Teoksessa J. Trilla (coord.) *Animación sociocultural*. Barcelona: Ariel Educación, 255–268.

- Rico Sapena, C., Serra Fesfili, E., Viquer Segui, P. & Meléndez Moral, J. C. 2000. Las relaciones abuelos-nietos al final del milenio: la visión de los niños. *Geriatrica* 16 (9), 33–40.
- Saarenheimo, M. 2003. Merkityksellinen elämä. Teoksessa M. Marin & S. Hakonen (toim.) *Seniori- ja vanhustyö arjen kulttuurissa*. Jyväskylä: PS-kustannus, 44–56.
- Sáez Carreras, J. 1997. *La tercera edad: Animación sociocultural*. Madrid: Dykinson.
- Sáez Carreras, J. & Molina, J. G. 2006. *Pedagogía Social: Pensar la Educación social como profesión*. Madrid: Alianza Editorial.
- Sarrate Capdevila, M. A. 2006. El voluntariado: Un compromiso solidario. Teoksessa G. Pérez Serrano (coord.) *Calidad de vida en personas mayores*. Madrid: Dykinson, 169–202.
- Summer Institute in Educational Gerontology: Aging, Death, and Bereavement*, Syllabus 1999. Saatavilla [www.muodossa: http://www.usm.maine.edu/~mbrady/tovhrd559.html](http://www.muodossa.edu/~mbrady/tovhrd559.html). Haettu 1.3.2007.
- Waichman, P. 2002. *Tiempo libre y recreación*. Buenos Aires: Ediciones PW.
- Villalba Quesada, C. 2002. *Abuelas cuidadoras*. Valencia: Tirant Lo Blanch.
- Wass, H. 2007. *Death Education*. Saatavilla [www.muodossa: http://www.deathreference.com/Da-Em/Death-Education.html](http://www.deathreference.com/Da-Em/Death-Education.html). Haettu 1.3.2007.
- Withnall, A. & Percy, K. A. 1994. *Good Practice in the Education and Training of Older Adults*. England: Ashgate Publ.